

Никола Конески¹

ИНСТИТУТ ЗА НОВИЈУ ИСТОРИЈУ СРБИЈЕ, БЕОГРАД

Димитрије Јованов²

НАРОДНИ МУЗЕЈ ПАНЧЕВО, ПАНЧЕВО

КАРИКАТУРЕ ИСТАКНУТИХ ПАНЧЕВАЦА ИЗ ЗБИРКЕ ДР БОРИСЛАВА ЈАНКУЛОВА

Апстракт: Предмет истраживања у овом раду је збирка карикатура професора др Борислава Јанкулова (Сефкерин, 1878 – Јаша Томић, 1969) „Карикатуре познатих Панчеваца између два рата”. Збирка се данас чува у Историјском архиву у Панчеву и садржи укупно 30 карикатура које су настале током међуратног периода. Покушаћемо да идентификујемо личности које су приказане на карикатурама, да изнесемо њихове основне биографске црте и уз помоћ њих да објаснимо начин приказивања њих личности. Анализираћемо све карикатуре и покушаћемо да их осветлимо са становишта историјских догађаја и исцртавања о карикатури.

Кључне речи: Борислав Јанкулов, карикатуре, Панчевици, Краљевина Југославија

Борислав Јанкулов (Сефкерин, 1878 – Јаша Томић, 1969) био је Сефкерић по месту рођења, Банаћанин, држављанин више различитих држава, становник више насеља (у Панчеву је живео током међуратног периода), син чиновника, Србин, православне вероисповести, аустроугарски војник, ерудита, интелектуалац, доктор наука, професор, директор, културно-просветни радник, научник, истраживач, историчар, археолог, аутор многих књига, радова и текстова, преводилац, аматерски уметник, сликар, песник, члан Соколског друштва, Народне одбране, Француског друштва као и многих других удружења и организација у Панчеву, најважнија особе за оснивање Музеја (данас Народни музеј) и Библиотеке (данас Градска библиотека) у Панчеву, као и Музеја у Јаша Томићу (данас не постоји), носилац ордена Светог Саве IV степена, непуњени универзитетски професор, непуњени академик итд.

1 nikolakoneski31@gmail.com

2 dimitrijejanov@yahoo.com

Поред свега наведеног Јанкулов је био и карикатуриста.³ На једној ауто-карикури је представио себе текстуално и визуелно (симболичким атрибутима сликарске професије кистом и палетом) као „професора и сликара” (Слика 1). На сличан начин је описао себе у аутобиографији – „латајнер,⁴ (...), уз то још и сликар”. Након завршетка гимназије, Јанкулов је намеравао да студира сликарство. Међутим, мајка га је саветовала да најпре постане професор, па да тек онда иде „куда га дар води”, узимајући у обзир недовољно породичних средстава за његово издржавање у „белом свету”. Послушавши мајчин савет, он је уписао Филозофски факултет „са историјском струком” у Будимпешти (1898). Иако је постао професор, током целог живота је волео и бавио се сликарством.⁵ Извори сведоче да је на њега имао утицаја и чувени Стеван Алексић. Са друге стране, сам Јанкулов је имао великог утицаја на Стојана Трумића и многе друге који су слушали његова предавања, односно читали његове текстове из области културе

Слика 1. Професор и сликар.
Аутокарикаџура (ИАП, Ф.
12, Д – 1654, I сџана)

3 Више о Бориславу Јанкулову: Никола Конески, „Др Борислав Јанкулов (1878–1969): Биографске цртице“, *Рад Музеја Војводине*, бр. 64 (2022), 95–111; Никола Конески, „Аутобиографија др Борислава Јанкулова“, *Phlogiston: Часопис за историју и филозофију науке и технологије*, бр. 30 (2022), 303–341.

4 Онај који учи латински.

5 Никола Конески, „Др Борислав Јанкулов (1878–1969): Биографске цртице“, Никола Конески, „Аутобиографија др Борислава Јанкулова“, 303–341.

Слика 2. Карикајџура „Сјџарој Томе Миркића” (аујџор Славко Јанкулов) (ИАП, Ф. 12, Д – 1671)

и ликовних уметности.⁶ Такође, у литератури се наводи да је поједине своје слике и излагао.⁷ Познато нам је једно сликарско дело које се данас чува у породичној колекцији Борислава Јошанова (унук Јанкуловљеве сестре Катарине) и којим је документована ова стваралачка, првенствено хоби делатност Јанкулова. Такође, увид у вештину његовог цртања стичемо и погледом на репродукције цртежа археолошких предмета, објављених у стручним публикацијама и књигама, који су изведени са прецизношћу техничког цртежа.

Споменута аутокарикатура део је збирке насловљене „Карикатуре познатих Панчеваца између два рата” која садржи укупно 30 карикатура насталих током међуратног периода, највероватније, почетком 1930-их година.⁸ Ову збирку је Борислав Јанкулов 1. јула 1963. године „предао на чување” панчевачком Музеју.⁹ „Нека се међу осталим старинама налазе и они као старине, а са њима и ја као карикатуриста Панчева”, навео је Јанкулов у свом писму Музеју. Његова намера је била да се изабране карикатуре придодују „старинама” похрањеним у Градском музеју у Панчеву и да буду уврштене у музеалије.¹⁰ Јанкулов је аутор свих карикатура, осим једне коју је нацртао његов млађи брат Славко Јанкулов (Слика 2). Део ових карикатура панчевачка јавност је могла видети на изложби у Културном центру у

6 Стојан Трумић, „Записи. Посета угледном Панчевцу“, *Панчевац*, 7. 12. 1963.

7 На Културно-уметничкој изложби рада, приређеној поводом десетогодишњице ослобођења 1928. године, Борислав Јанкулов је изложио дела *Голубица*, *Богородица*, *Пориреј Зоране Јанкулов*, *Синовијево писмо*, *Мојсије*, *Косовка девојка*. Није познато на ком носиоцу и у којој техници су били урађени радови. На изложби су били заступљени радови академских уметника и аматера, својим настанком везани за Панчево или у власништву Панчеваца, укупно 313 експоната. – *Културно-уметничка изложба рада 1918–1928*. Каталог изложених слика. Додатак „Летопису града Панчева“ бр. 2 (Панчево: Графички завод „Просвета“, 1928).

8 На само једној карикатури (Д – 1668) је написана година настанка – 1932. година. На основу описа карикатура, али и биографских података нацртаних личности можемо закључити да је збирка настала, или барем њен већи део, у првој половини 1930-године. На пример, Душан Славић је приказан са листом *Панчевац* у цепу, а последњи број овог листа изашао је августа 1931. године. – Душан Попов, *Српска шtamпа у Војводини 1918–1941* (Нови Сад: Матица српска, 1983), 332.

9 Забележићемо да је Јанкулов „предао на чување” Музеју ове карикатуре убрзо након смрти Миховила Томандла 21. маја 1963. године.

10 Посвета у писму Народном музеју Панчево, у Јаши Томићу 1. јула 1963. године. Чува се уз збирку карикатура.

Панчеву приређеној вероватно исте 1963. године. Данас се ове карикатуре чувају у Историјском архиву у Панчеву (ИАП, Ф. 12 Збирка докумената о политичким збивањима и личностима из културног и научног живота Панчева, Д – 1653–1672).

Слика 3. Славко Јанкулов, Ленка (сујруја Борислава Јанкулова) и Борислав Јанкулов (власништво Борислава Јошанова, Нови Сад)

Збирку Борислава Јанкулова, тематски и предметно, чине портретне карикатуре. Заступљене су три групе, према разлици у броју приказаних фигура и у односу на креирану ситуацију, степен композиционог усложњавања – назначавањем другог плана и увођењем ширег репертоара предметних података (Д – 1663 – *Фишкар и њивредник Сјојшић*). На већини радова претежно је обрађена цела појединачна фигура карикатуре личности. Изузетак је минијатурно попрсје Софије Јанковић дато у профилу (Д – 1656). Доминира профилни приказ уз неколико полупрофилних поставки главе или трупа фигура. Варира степен дорађености. Могуће је увидети распон од назначења – кроки скице до скоро дефинисане фигуре у целости. Затим, заступљене су двофигуралне представе, најчешће замишљени дијалог двеју личности, дат уз текстуални натпис – мото или зачетак фиктивног разговора дат рудиментарно у виду наслова сцене. Осим тога, текстуални елемент чини интегрални елемент сваког рада, као означавање имена – натписа, челне особине личности или теме „епизоде” у вези са њима.¹¹ Називи цртежа, написани при врху странице, сем имена и презимена особе, најчешће

¹¹ Поред фигуре „пуковника и трубадура“ Јована Кранчевића исписани су стихови љубавне песме *Без њеде, драга љубезна...!* (Д – 1657). Исти стихови дати су у запису на нацртаној партитури групне карикатуре (Д – 1658, II страна), као наставак епизоде у два кадра, где су приказани Миховил Томандл и Бито за клавиром.

упућују на професију приказаних ликова. Самим тим, аутор нам сугерише да његови „јунаци”, у овим представама, осим кроз његово лично виђење појединаца – модела, наступају и са позиција колективне улоге, често стереотипне, које им друштво додељује. Мањи број цртежа представљају вишефигуралне сцене, у којима неке од особа (које су већ приказане и појединачно) учествују у комичној ситуацији (Д – 1658 1). Такви примери улазе у домен ситуационо замишљене карикатуре као носиоци базичне фабуларности и лапидарно скициране сценичности у једном кадру. Театар друштвене свакодневице уприличен је кроз преплитање приватног и јавног, са позицијом аутора као сведока, опсерватора и учесника. Основна потка је комични заплет проистекао из театра – *скеча* и *гегга*, графички опробан у новинама, хумористичким и сатиричним листовима тог доба (нпр. *Славу Вам честийишамо!*, Д – 1668; *Уморан и неуморан лечник*, Д – 1669).

Дела су изведена са извесном вештином (понегде наглашена, док је у целини видљив аматерски ентузијазам), мање или више примењеном у погледу цртања фигуре, приказа анатомије, скраћења, физиономије лица. Цртање шака оставља утисак проблематичног, упитног успеха, не само услед незнања, већ потребом благе стилизације комплетне фигуре приказаних личност, остаје као елемент невештог дефинисања у целини. Лице је брижљивије, детаљније обрађено у односу на труп и остале делове фигуре уопште. Њему се као носиоцу портретских карактеристика и фокусу инвенције карикатуралног третмана посвећује посебна пажња. Удови, труп, приказана одећа и детаљи углавном су назначени, претежно дочарани кроки методом цртежа са одликом брзе егзекуције и недовршености, односно у виду скице која остаје само то, а не припрема или основа за друго развијеније дело.

Слике 4, 5.
и 6. Снимци
карикашура
изложених у
Културном
центру
Панчева (ИАП,
Ф. 12, Д – 1672)

Појаву карикатуре,¹² односно протокарикатуре у модерном смислу, можемо сместити у период ренесансе и раног модерног доба. Појмовне нејасноће и измицање сажете, а обухватне дефиниције ометале су њене везе и преплитања

12 Навешћемо следеће дефиниције карикатуре: „Уметнички израз, углавном портретни, у којем су карактеристике субјекта представљене изобличено или претерано због комичног ефекта“. – *Oxford Dictionary of Art* (Oxford – New York: Oxford University Press, 1988), 92. „Карикатура, у лик. умјетностима, намјерно изобличавање реалности наглашавањем карактеристичних обиљежја особа појава или догађаја, најчешће с намјером да се постигне дојам смијешнога; по облику може бити гротескна а по садржају сатирична“. – Miodrag Kolarić, „Karikatura“, *Likovna enciklopedija Jugoslavije, II tom* (Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, 1987), 17.

са преживелим или преобликованим античким (гротеска) и средњовековним формама (дролерија) или другим комичним, сатиричним облицима изражавања. Можемо закључити да је карикатурално, као форма и начин приказа, постојало у периоду антике, а да је карикатура као жанр и ликовни род (уметнички и књижевни жанр) производ модерног доба. Пионирски модели и назнаке карикатуре какву данас познајемо у ужем смислу израза као портретну, зачели су се у цртежима Леонарда да Винчија (*Ситудија њеи њројеских љава*, 1494/95), Албрехта Дирера (цртеж *Десеи љава у њрофилу*, 1513). Касније, крајем 16. века, у радовима браће Анибалеа и Агостина Карачија (*ritrattini carrichi* – мали „учитани” цртежи, 1590),¹³ бивају чвршће оформљени као препознатљива формула жанра уз кључни услов – карикатурисање стварне особе,¹⁴ доживевши своју формалну кристализацију у цртежима барокног архитекте и скулптора Лоренца Бернинија у 17. веку. Сам термин први пут је употребљен у 17. веку.¹⁵ Претпоставља се да је реч први пут употребио Ђовани Атанасио Мозини у делу *Diverse figura*, издатом у Болоњи 1646. године.¹⁶ За даљи развој карикатуре са нагласком на њеном сатиричном изразу и сагласним потенцијалима, заслужан је Вилијам Хогарт, енглески сликар и графичар. Током векова углавном се исказивала у цртежу и графици, ређе у сликарству и скулптури. Проналазак штампе тј. штампарске пресе (иницијална тачка – почетак „Гутенбергове цивилизације”) омогућио је услове за установљење модерног појма карикатуре и њено ширење. Упоредо са присуством и ширењем унутар сфере масовне популарне културе, током 19. века, расла је и њена политичка моћ. Публиковањем у дневним и специјализованим листовима или појединачно у виду засебних пропагандних летака, репродукција цртежа и графика, профилисала су се два типа карикатуре према улози у јавној сфери – ангажована (политичка,¹⁷ друштвена, економска...) и неангажована (карикатура свакодневице – углавном тип портретне карикатуре). Такође, између осталих треба истаћи поделу на уметничку и неуметничку карикатуру (углавном поистовећена са новинском), међу којима није увек јасна дистинкција.

*

Борислав Јанкулов имао је, поред већ споменутог Славка, још браће и сестара. Међу њима су се посебно истакли Владислав, протојереј новосадски (1877–1942, страдао у шајкашко-новосадској рацији) и Александар (Сефкерин, 1881 – Панчево, 1937). Александар је завршио Медицински факултет у Будимпешти (1906). Био је лекар у Панчеву (од 1908), болнички лекар, градски лекар, резервни санитетски капетан I класе, једно време члан Здравственог одбора у панчевачкој градској

13 О томе видети: E. H. Gombrich (with Ernst Kris), „The Principles of Caricature“, *British Journal of Medical Psychology*, Vol. 17 (1938), 319–342.

14 Frano Dulibić, „Definiranje karikature kao likovne vrste“, *Karikatura. Zagrebački pojmovnik kulture 20. stoljeća*. (Zagreb: Filozofski fakultet, Naklada Slap, 2005), 13.

15 Етимологија, највероватније од италијанског глагола *caricare* – натоварити, претерати, пренагласити. Такође, термин је могуће повезати са италијанским појмом *carattere* – карактер или шпанским *cara* – лице.

16 Frano Dulibić, *nav. delo*, 12.

17 О појави карикатура (посебице политичких) на овим просторима видети: Миоград Коларић, „Прве политичке карикатуре код Срба”, *Зборник Мајинице српске за друштвене науке*, 6 (1954), 156–161.

управи,¹⁸ професор Хигијене у панчевачкој Гимназији¹⁹ и Трговачкој академији,²⁰ члан Соколског друштва и Добровољног удружења за брзу помоћ у Панчеву,²¹ масон. Проналазимо различите варијације његовог надимка: „Атила“, „Акила“, „Алкила“. Извори сведоче да су Борислав и Александар били блиски (нпр. сарађивали су у панчевачком „Народном универзитету“). Међутим, забележићемо и да је Александрова ћерка Зорана, тада ученица VIII разреда и једна од учесница штрајка (1925), избачена из панчевачке Гимназије у којој је директор био њен стриц Борислав.²² Александар Јанкулов је умро 1937. године. Над самртном одром су се од њега опростили градски велики бележник Василије Мандровић у име Града; лекар др Стеван Смедеревац у име секције Лекарског синдиката и другова; учитељ у пензији Никола Ђорђевић у име ложе „Банат”.²³

Слика 7. А. Јанкулов. Доктор (ИАП, Ф. 12, Д – 1667)

Слика 8. Александар Јанкулов – геолошко-географске фотографије настале почетком 20. века (у власништву Борислава Јошанова)

18 Драгиша Ђорђевић, *Историја панчевачке медицине до 1944. године* (Панчево: ТЕУТА, 2004), 59.

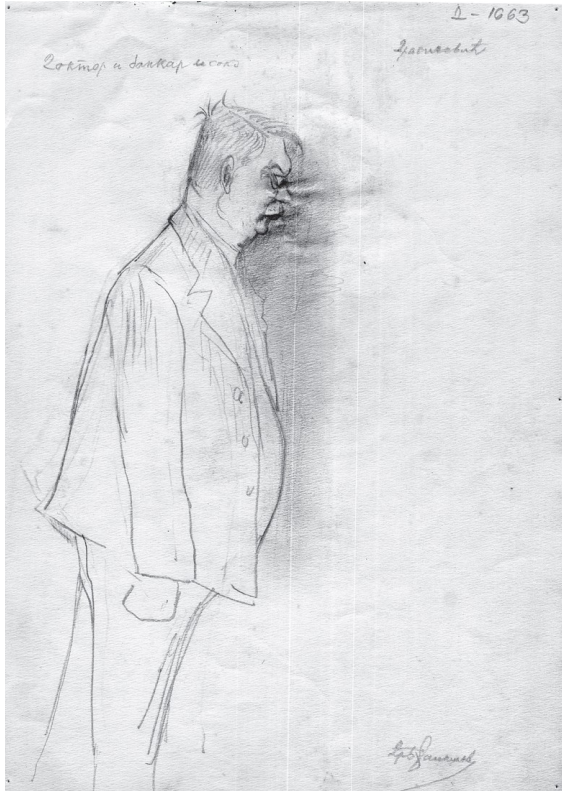
19 Никола Конески, *Школовање у јуџоајадном Банату од 1918. до 1929. године: Масијер рад* (Београд: Филозофски факултет у Београду, 2020), 217.

20 Никола Конески, „Трговачка академија у Панчеву“, *Acta Panonica. Часопис за историју, друштвене и хуманистичке науке*, бр. 4 (2023), 5–39.

21 „Скупштина Добровољног удружења за брзу помоћ у Панчеву“, *Правда*, 25. 12. 1931.

22 Никола Конески, „Аутобиографија др Борислава Јанкулова“, *фуснота* 122.

23 „Александар Јанкулов“, *Југословенска реч*, 21. 10. 1937; „Д-р Александар Јанкулов“, *Панчевачка недеља*, 3. 10. 1937.

Слика 9. Драјићевић. Доктор и банкар и соко (ИАП, Ф. 12, Д – 1663, I сйрана)

Слика 10. Никола Драјићевић (Панчевачка недеља, 9. 3. 1941)

Никола Драгићевић (Панчево, 1871 – Панчево, 1941) био је доктор медицине (дипломирао је на Медицинском факултету у Инсбруку 1903), почасни варошки надфизик у Панчеву, шеф панчевачког санитета, градски физикус, имао је приватну ординацију у Панчеву (још од 1904), а бавио се и зубном медицином. За време Првог светског рата је био одведен у затвор у Темишвар, потом у Арад. Био је потпредседник Народног већа у Панчеву. Био је члан Велике народне скупштине у Новом Саду на којој је проглашено уједињење Војводине са Краљевином Србијом. Био је члан градске управе у Панчеву. Изабран је 1927. године за народног посланика у Ковачичком срезу, на листи Самосталне демократске странке.²⁴ Након тога се повукао из политичког живота. Био је годинама врло ангажован на организацији и делатности соколског покрета у Панчеву. Био је старешина панчевачког Соколског друштва преко 20 година, а 1940. године је проглашен за доживотног почасног старешину.²⁵ Био је активан и у Стрељачкој дружини,²⁶ Месном и Среском одбору Црвеног крста.²⁷ Поред свега наведеног, Драгићевић је био и члан управе панчевачке Кредитне банке.

24 Ур. Јовановић, *Сйрадање националних бораца 1914–1918* (Београд: Штампарија „Привредни преглед“, 1936), 48.

25 Више о Соколском друштву у Панчеву: Слободан Петровски, *Сйоменица соколској йокрећиа у Панчеву* (Панчево: Историјски архив у Панчеву, 2017).

26 Више о Стрељачкој дружини у Панчеву: Ladislav Feldeši, *Streljačka družina Pančevo: 1813–1988* (Pančevo: Istorijски arhiv Pančevo, 1988).

27 В. Л. „Брат Драгичевић Др. Никола. Доживотни старешина Соколског друштва Панчево“, *Панчевачка недеља*, 9. 3. 1941; Мирча Маран, „Драгичевић, Никола“, *Срйски биографски речник 3* (Нови Сад: Матица српска, 2007), 370.

Слика 11. Јефџа Шамбек. (Разумејте ме?). Доктор (ИАП, Ф. 12, Д – 1655, II сѣрана)

Слика 12. Јефџа Шамбек (Банатски весник, 6. 9. 1934)

Јефта Шамбек (Панчево, 1882 – Панчево, 1948) завршио је Медицински факултет у Грацу (1912).²⁸ Био је управник Панчевачке болнице (1919–1941), држао је приватну ординацију, једно време је био в. д. градског физикуса, обављао је и мање хируршке операције иако није био хирург.²⁹ Био је хонорарни наставник у Домаћичкој школи у Панчеву,³⁰ председник Управног савета Добровољног удружења за брзу помоћ у Панчеву,³¹ члан и једно време потпредседник месне Народне одбране у Панчеву.

Панта Теодоровић (Брестовац, 1864 – Панчево, 1941) завршио је Медицински факултет у Будимпешти (1891). Био је лекар у Панчеву (од 1892), школски лекар у многим школама, спортски лекар, почасни физик (1903), главни градски физикус (од 1920), професор Хигијене у панчевачкој Српској вишој девојачкој школи³² и

28 Ласло Сеги, *Студенти са данашње територије Војводине на европским универзитетима 1338–1919* (Нови Сад: Архив Војводине, 2010), 181, 272.

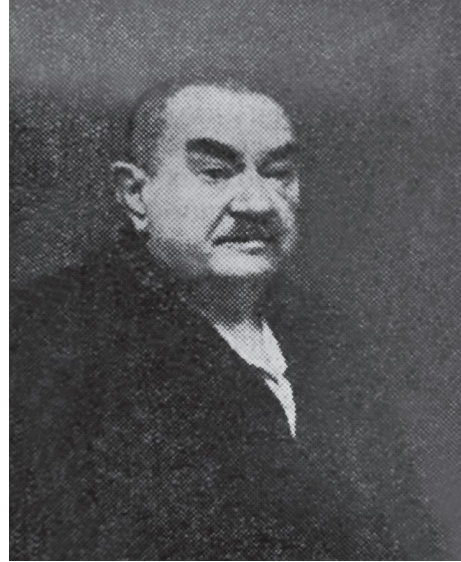
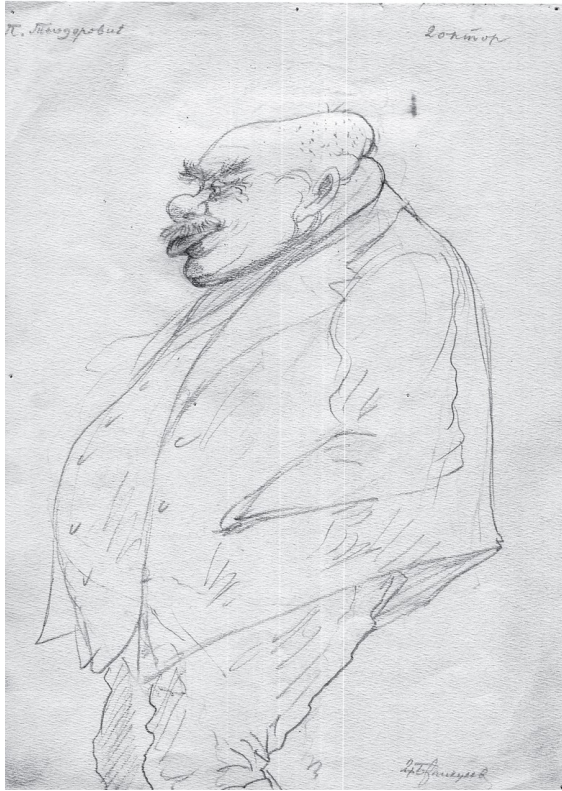
29 Драгиша Ђорђевић, *Биографије лекара Панчеваца од 1945. до 2005* (Панчево: Градска библиотека Панчево, 2015), 451; Ристо Јеремић, *Прилози за биографски речник војвођанских лекара: од 1756 до конца 1940 год* (Нови Сад: Медицински преглед, 1952), 141; „Читуља“, *Политика*, 12. 5. 1948, 6; К. Т. М, „Београд – Панчево: 22 минута. Док су београдске болнице препуне“, *Правда*, 17. 10. 1938.

30 Никола Конески, *Школовање у југозападном Банату од 1918. до 1929. године: Масџер рад*, 111–120.

31 „Скупштина Добровољног удружења за брзу помоћ у Панчеву“, *Правда*, 25. 12. 1931.

32 Ивана Б. Спасовић, *Златна вредне. Образовање женске деце у Јужном Банату од 1874. до 1918. године* (Панчево: Историјски архив у Панчеву, 2014), 211.

Гимназији, члан Надзорног одбора Лекарске коморе у Београду. Пензионисан је 1937. године након 44 године службе. За време Првог светског рата био је интерниран у Арад.³³ Био је члан градске управе у Панчеву, председник Надзорног одбора филијале Српске банке у Панчеву,³⁴ припадник Радикалне странке.³⁵ Његова супруга Анђелка била је чланица, једно време и председница Женске добротворне задруге у Панчеву.³⁶

Слика 13. П. Теодоровић. Доктор
(ИАП, Ф. 12, Д - 1656, I сирана)

Слика 14. Панџа Теодоровић
(Панчевачка недеља, 9. 2. 1941)

Стеван Смедеревац (Баваниште, 1882 – Београд, 1957) завршио је Медицински факултет у Будимпешти (1905). Стажирао је у Ђеру, Ријеци, Сегедину. Потом је радио у једној болници у Будимпешти. Годину дана је провео у Швајцарској, код доктора Шпенглера, у циљу специјализације за плућне болести. Радио је и у Куману. Приватну ординацију у Панчеву је отворио 1912. године. Током 1921. године поново је био на једногодишњем стручном усавршавању у Швајцарској. Наведено је вероватно утицало на то да Јанкулов доктора Смедеревца на карикатури назове „вечитим студентом”. Доктор Смедеревац је био једно време и управник Панчевачке болнице, градски лекар, дечји лекар, професор Хигијене у панчевачкој Гимназији и Мушкој грађанској школи, активиста Лекарске коморе у Београду, председник Синдиката лекара у Панчеву. Пензионисан је 1956. године.

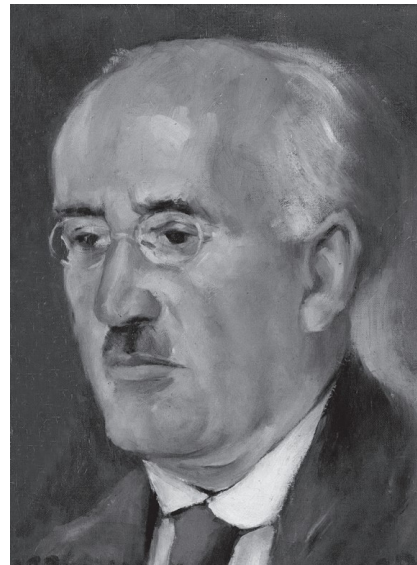
33 Ур. Јовановић, *нав. дело*, 56; Драгиша Ђорђевић, *Историја панчевачке медицине до 1944. године*, 37; Б. С. К, „*Др. Панџа Теодоровић. Градски надфизик и школски лекар у пензији*”, *Панчевачка недеља*, 9. 2. 1941.

34 „Позив на IX. редовну главну скупштину”, *Застава*, 12.2.1922.

35 „Месни одбор радикалне странке у Панчеву”, *Застава*, 19. 2. 1922.

36 *Дан*, 25. 9. 1935, 4.

Био је члан Соколског друштва у Панчеву, месне Народне одбране, Јадранске страже, председник панчевачког огранка „Орјуне”, као и Удружења резервних официра у Панчеву.³⁷ Био је члан жирија за оцењивање скица за споменик краљу Петру I у Панчеву.³⁸ Био је припадник Давидовићеве Демократске странке.³⁹ Он и његова супруга Олга Смедеревац истакли су се и по хуманитарном раду и бризи о култури.⁴⁰

Слика 15. Доктор Смедеревац.
Вечити сјудени (ИАП, Ф. 12, Д – 1661, II сѣрана)

Слика 16. Милош Вуковић,
Портрет др Стевана Смедеревца
(Народни музеј Панчево)

Панта Теодоровић и Стеван Смедеревац приказани су и на карикатури „Уморан и неуморан лечник”. Доктор Смедеревац је приказан како говори, а доктор Теодоровић, „уморан”, док слуша доктора Смедеревца. У позадини је приказан Ђока Павловић са осмехом на лицу. Ђорђе (хаџи)⁴¹ Павловић (Панчево 1866 – Панчево, 1946), инжењер (завршио је Технички факултет у Будимпешти) и члан управе за градњу пруге Панчево–Владимировац (1897). Током Првог светског рата је био интерниран у Арад, а након рата председавајући Проширеног сената Града Панчева, односно градски начелник (1918–1920) и велики градски

37 Драгиша Ђорђевић, *Биографије лекара Панчеваца*, 373–374.

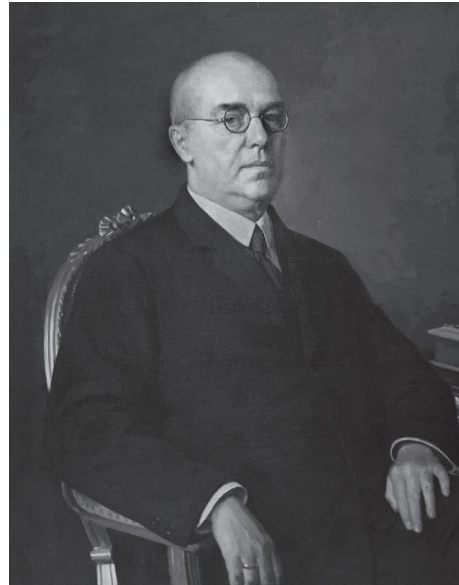
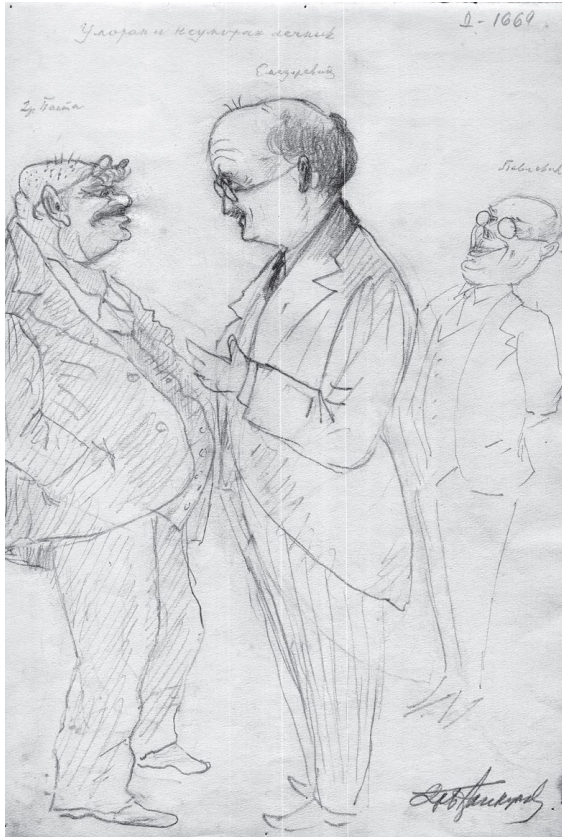
38 „Изложба скица за споменик блаженопочившем Краљу Петру у Панчеву”, *Панчевац*, 4. 7. 1931.

39 „Конференција Демократа у долњој вароши”, *Народна слоја*, 6. 1. 1927.

40 Више о Олги Смедеревац: Јована Перишић, „Олга Смедеревац”, *Зборник радова: ирилози историји града Панчева*, ур. Драгољуб Цуцић, Александар Ђорђевић (Панчево: Регионални центар за таленте „Михајло Пупин”, 2017), 67–103.

41 Он и његова супруга су посетили Христов гроб у Јерусалиму. – „Повратак наших Хаџија”, *Панчевац*, 10. 5. 1930.

жупан све до пензионисања (1922–1929).⁴² Био је члан Управног одбора Матице српске, касније и потпредседник Матице српске (1938–1941).⁴³ Био је део управе филијале Српске банке у Панчеву.⁴⁴ Француски клуб у Панчеву основан је у његовој кући.⁴⁵ Био је припадник Самосталне демократске странке.⁴⁶ Заједно са супругом Љубицом хаџи Павловић (рођена Новић) бавио се хуманитарним радом и помагањем културно-просветне делатности у Панчеву.⁴⁷

Слика 17. Уморан и неуморан лекар.
Др Панџа. Смедеревац. Павловић
(ИАП, Ф. 12, Д – 1669)

Слика 18. Урош Предић, Портрет
Ђоке (хаџи) Павловића (Народни
музеј Панчево)

Ђока Павловић приказан је и на карикатури (Д – 1658) са осмехом на лицу. И на њој доктор Смедеревац разговара, овог пута са Бориславом Јанкуловим. Приказани су и Миховил Томандл, Јоца Кранчевић, једна особа (вероватно женског пола), која свира клавир – чију главу није нацртао Јанкулов, као и једна особа коју аутор није именовао и која је, вероватно, касније доцртана. Могуће да је у питању био послужитељ.

42 Ур. Јовановић, *нав. дело*, 25–26.

43 Г. Ђилас, „Павловић хаџи Ђорђе”, *Српски биографски речник*, 7 (Нови Сад: Матица српска, 2018), 759.

44 „Један значајан јубилеј за Јужни Банат”, *Панчевац*, 5. 5. 1928.

45 Више о Француском клубу у Панчеву: Несиба Палибрк-Сукић, *Француски клуб у Панчеву. И Француска школа Јелене Николајевне Сјиридонове* (Панчево: Градска библиотека Панчево, 2011).

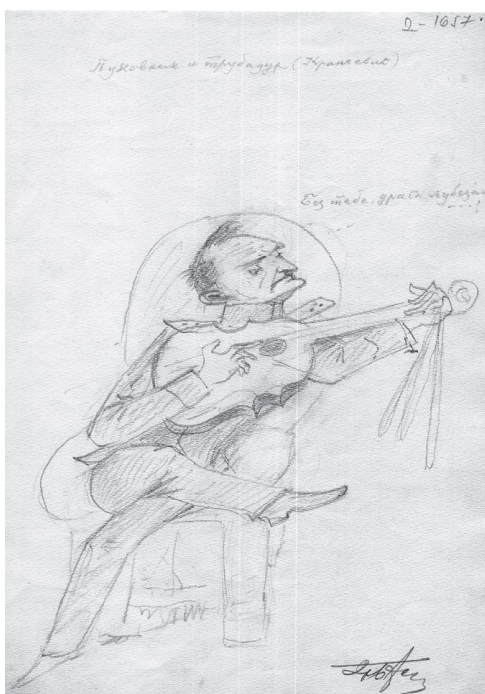
46 „Величанствена скупштина. Сам. Дем. Странке у Панчеву”, *Панчевац*, 18. 3. 1928.

47 Више о Љубици хаџи Павловић (1878–1959): Никола Влајић, *Куће и људи. Водич кроз културну историју града Панчева* (Панчево: Завод за заштиту споменика културе у Панчеву, 2018), 47–49.

Слика 19. Слава. Врачеви (ИАП, Ф. 12, Д – 1658, I сѝрана)

Јован А. Кранчевић био је референт за мобилизацију и демобилизацију у Народном већу у Загребу (1918), затим командант у 30. и 36. пуку. Пензионисан је на положају команданта Војног округа (1933). Био је од 1930. године секретар панчевачке месне Народне одбране где се посебно истакао у иницијативи за подизање споменика краљу Петру I Карађорђевићу у Панчеву.⁴⁸

Слика 20. Кранчевић. Пуковник и пуковод (ИАП, Ф. 12, Д – 1657)

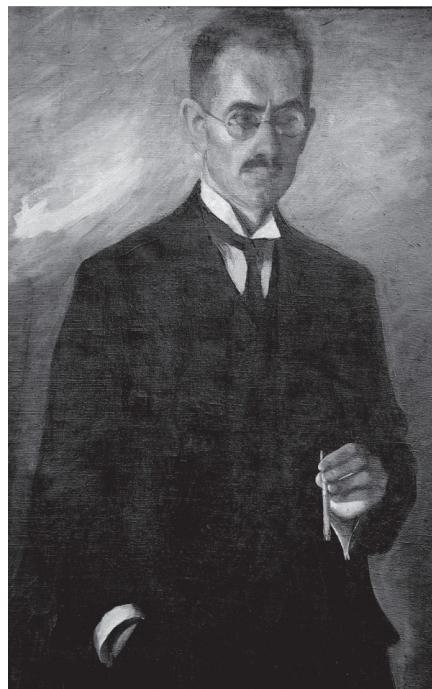
Миховил Томандл (Брчко 1894 – Панчево, 1963) био је историчар и заштитник остатака прошлости, доктор права, адвокат (од 1925), новинар, политичар, културни делатник, научник (написао је 100 научних радова и 10 монографија), хонорарни наставник у панчевачкој Гимназији. У Панчево се доселио убрзо након Првог светског рата. Био је члан Демократске странке, близак сарадник Душана Дуде Бошковића и уредник *Панчевца*. Након расцепа у овој странци, он се определио за Љубомира Давидовића и постао секретар

⁴⁸ „Банкет у част пуковника г. Кранчевића”, *Правда*, 5. 9. 1933,

Окружног одбора његове странке за изборни округ Панчево – Бела Црква. Покренуо је и уређивао демократски лист *Народна слога* (1924–1928). Повукао се из политичког живота 1933. године. Био је део градске управе у Панчеву. Био је члан Српске читаонице (чију обнову је покренуо Борислав Јанкулов и чији су чланови управе били Стеван Смедеревац, Ђорђе Живановић и други), Соколског друштва, Банатског ватрогасног савеза, секретар Француског клуба у Панчеву и Панчевачког српског црквеног певачког друштва (у којем је и певао). Током Првог светског рата био је интерниран у Арад, а био је прогоњен и злостављан и током Другог светског рата. У социјалистичкој Југославији је најпре радио као градски библиотекар. Био је један од оснивача и управник Историјског архива у Панчеву. Миховил Томандл, чији је надимак био „Миша”, очигледно је био инспиративан Јанкулову за цртање карикатура, али и не само њему – једна карикатура Томандла објављена је и у листу *Дар-мар*.⁴⁹

Слика 21. Миша. Бито (ИАП, Ф. 12, Д – 1658, II сјрана)

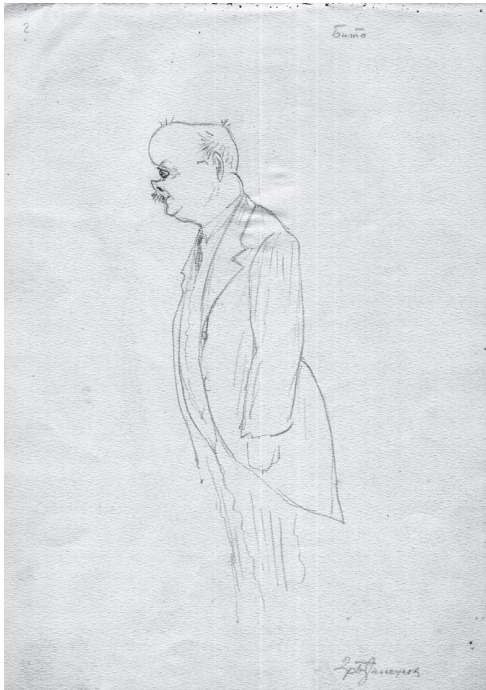

Слика 22. Стеван Чалић, Портрет др Миховила Томандла (Народни музеј Панчево)

На претходној карикатури приказан је, поред Томандла, и др Јулије Бито (свира клавир). Њему је Јанкулов посветио и посебну карикатуру. Немамо много података о Биту. У једном кратком тексту под насловом „Порекло Др. Ђуле Бито” у листу *Југословенска реч* наводи се да је он из старе мађарске баронске породице и да је био саветник аустроугарској влади за Босну и Херцеговину. Отац му је био касациони судија у Будимпешти.⁵⁰ Бито је био градски велики бележник у Панчеву. Након његовог именовања на ову функцију (1928) у листу *Панчевац* је истакнуто: „И заиста, први пут се од ослобођења бира чиновник на овај поверљиви и високи градски положај, на положај кога има заузимати лице које бар у националном погледу неби требало да трпи замерке, јер је по свом положају заменик начелнику

⁴⁹ *Дар-мар*, бр. 1 (1923).

⁵⁰ „Порекло Др. Ђуле Бито”, *Југословенска реч*, 9. 5. 1937.

града, први пут се бира тај чиновник, па га не добија Србин (...), већ га добија Јулије Бито, који између осталог има још једну нерегулисану ствар код истражног судије у Панчеву”.⁵¹ Из наставка ове објаве се може закључити да је Бито био део немачке групе у панчевачкој управи. Био је члан управе панчевачког веслачког клуба „Дунав”.⁵²

Слика 23. Бишо (ИАП, Ф. 12, Д – 1660, II сирана)

На овој карикатури су приказани Миховил Томандл и Никола Сабо. Немамо много података о Сабу. Био је порески инспектор, односно шеф Пореске управе у Панчеву. Био је и члан управе панчевачког веслачког клуба „Дунав”.⁵³ Заједно са супругом Изабелом и ћерком је био на аудијенцији код папе у Ватикану.⁵⁴ На основу једне објаве у *Панчевцу* Дуде Бошковића може се закључити да је Сабо био припадник Самосталне демократске странке или да је барем био близак њеним круговима: „Г. Сабо је један врло спреман чиновник, стручњак за све послове финансијске струке и јако љубазан и предусретљив човек. Ми се овом наименовању искрено радујемо јер смо уверени, да ће од овако културнога човека имати потпуно задовољење сви они који са њим буду долазили у додир, што ће нарочито користити саме надлештву”.⁵⁵

Слика 24. Миша. Фишкар и финанс. Сабо (ИАП, Ф. 12, Д – 1559)

51 „Седница панчевачког Сената. Избор градског чиновништва”, *Панчевац*, 26. 5. 1928.

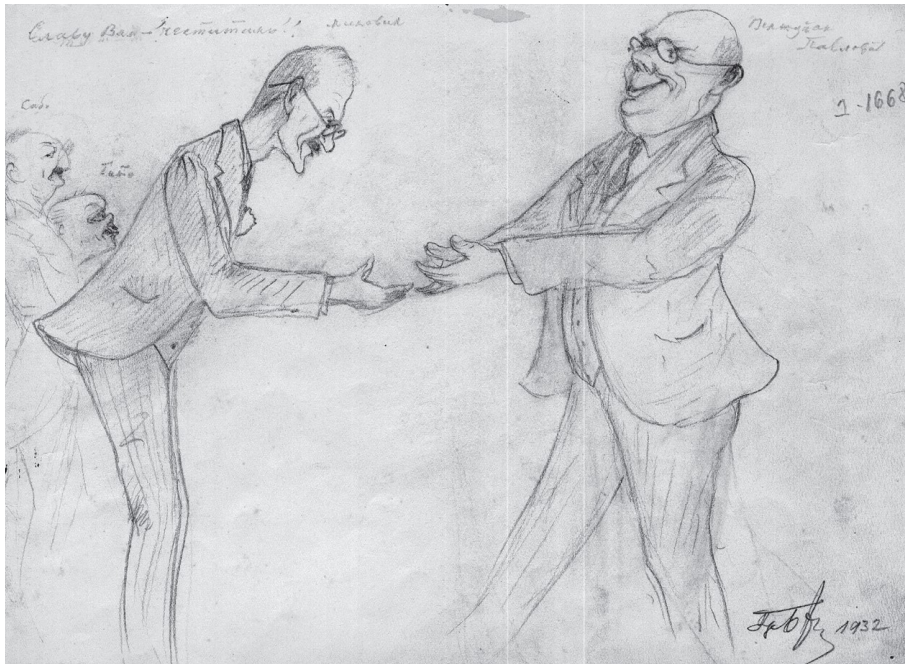
52 „Панчевачки веслачки клуб ‘Дунав’”, *Дан*, 29. 5. 1936.

53 „Панчевачки веслачки клуб ‘Дунав’”, *Дан*, 29. 5. 1936.

54 „Панчевци код Св. Оца Папе”, *Панчевац*, 31. 1. 1931.

55 „Нов шеф финансијске управе”, *Панчевац*, 22. 4. 1928.

На овој карикатури су приказани Никола Сабо, Јулије Бито и Миховил Томандл који честитају славу Ђоки Павловићу. Његова слава је била Свети Кузман и Дамјан (врачеви).⁵⁶

Слика 25. Славу Вам 'честитамо!' Сабо. Бито. Миховил. Вел. жујан Павловић (ИАП, Ф. 12, Д – 1668)

Петар Милорадовић (Панчево, 1871 – Будимпешта, 1937) био је најпре обућар и власник мале занатске радње, а касније богати велепоседник, власник земљишних поседа, винограда, парне циглане. Економска криза је умањила његово богатство. За време Аустро-Угарске био је припадник Радикалне странке Јаше Томића. За време Првог светског рата био је интерниран у Арад, потом и у Сегедин. Био је учесник Велике народне скупштине у Новом Саду, касније и посланик у Привременом народном представништву.⁵⁷ У међуратном периоду је био председник месног и окружног одбора Радикалне странке у Панчеву. Касније се сврстао у радикалске дисиденте. Као вођа једне од радикалских струја покренуо је лист *Народни радикал* који је он финансирао (први број је изашао 30. децембра 1926). Потом се удружио са групом око Ђуре Хадије и покрећу заједнички орган – *Народни радикалски глас* 7. августа 1927. Био је и подуправитељ Прве панчевачке среске ратарско-занатлијске задруге за штедњу и председник Управног одбора филијале Српске банке д.д. у Панчеву. Био је у управи Црквене општине у Панчеву, а био је и ктитор – купио је звона за панчевачку Успенску цркву. Имао је пет синова и пет ћерки.⁵⁸

⁵⁶ Панчевац, 8. 11. 1930.

⁵⁷ Ур. Јовановић, *нав. дело*, 52–55.

⁵⁸ Марко Дракшан, *Панчево у мом срицу* (Панчево: Књижара „Прота Васа“, 2004), 29–76; Мирча

Слика 26. Пера Милорадовић.
Радикал (ИАП, Ф. 12, Д – 1660, I
страница)

Слика 27. Пејтар Милорадовић (Ур.
Јовановић, нав. дело, 52)

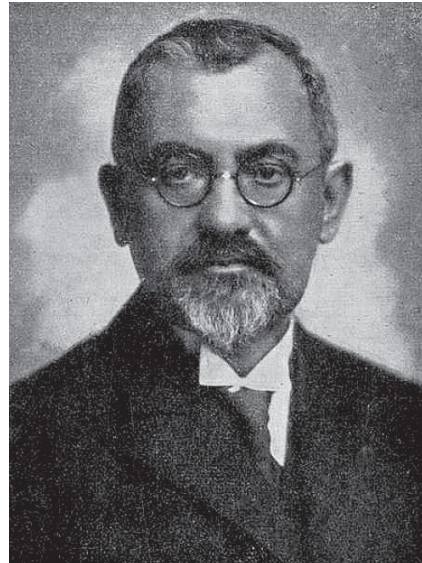
Васа Исаиловић (Ириг, 1878 – Београд, 1956) био је правник, адвокатски приправник, државни чиновник, велики жупан Сремске жупаније и града Земунa, обласни жупан Сремске области, инспектор Министарства унутрашњих послова, дугогодишњи градски начелник Панчева. Био је радикал, новинар (био је власник, издавач и главни уредник листа *Панчевачка недеља*), писац, активан у бројним удружењима и организацијама у Панчеву (нпр. у Соколском друштву, Јадранској стражи, Ротари клубу) све до преласка у Београд након пензионисања (1940).⁵⁹ У његовој *Панчевачкој недељи*, приликом јубилеја десетогодишњице његовог управљања градском управом у овом граду објавила је *Савремена општина*, орган Савеза градова, „топао чланак”, који је закључен следећим речима: „Честитајући му од свег срца десетогодишњицу напорног рада на добру Панчева (...), у жељи да нам претседник града Панчева, опште омиљени Васа, живи још дуго година на добро Панчева, на добро општина и народа”.⁶⁰ Јанкулов је Васу Исаиловића приказао као доброћудног старијег господина у покрету. Из једне објаве из *Панчевачке недеље*

Маран, „Милорадовић, Петар Пера”, *Српски биографски речник*, 6 (Нови Сад: Матица српска, 2014), 610–611; „*Петар Милорадовић*”, *Панчевачка недеља*, 8. 8. 1937; „*Пера Милорадовић. Панчевачки привредник и народни првак. Надгробни говор г. Саве Бошковића, адвоката*”, *Панчевачка недеља*, 22. 8. 1937.

⁵⁹ *Књижевна топографија Панчева* (Панчево: Градска библиотека Панчево; Београд: Институт за књижевност и уметност, 2001), 601.

⁶⁰ Уредништво „Савремене општине”, „Јубилеј нашег уредника. Десет година на положају претседника панчевачке општине”, *Панчевачка недеља*, 17. 5. 1936.

може се закључити да су они били блиски сарадници: „Благодарећи разумевању на које је г. др. Јанкулов наишао код г. председника градске општине г. Васа Исаиловића, који је и сам члан Историјског друштва у Новом Саду, изгледа да ће ово питање бити решено повољно, те да ће Градски музеј, обновљен и преуређен, већ кроз неколико месеци моћи да у потпуности послужи своме правом и главном циљу”.⁶¹

Слика 28. В. Исаиловић. Претседник (ИАП, Ф. 12, Д – 1664, II страна)

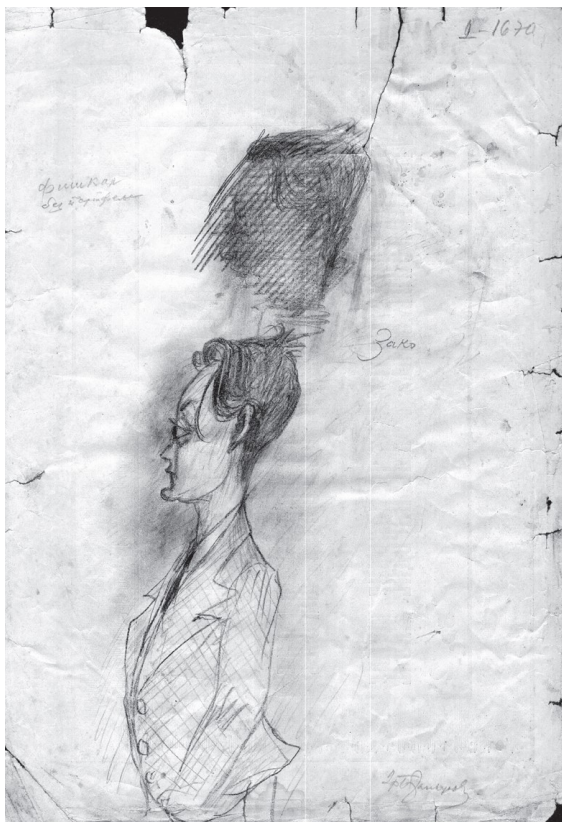
Слика 29. Васа Исаиловић (Панчевачка недеља, 17. 5. 1936)

Милан Зако рођен је у Сомбору вероватно 1893. године. Студирао је на Универзитету у Бечу.⁶² Био је радикал и уредник листа „старорадикалске оријентације” *Банатски весник* (1936).⁶³ Дуго је био члан панчевачке градске управе, али су му измицали виши положаји. Постоји могућност да га је Јанкулов због тога назвао „фишкалом без портфеља”. Међутим, 1940. године је именован за градоначелника Панчева. На тој функцији је остао до 1941. године. Био је члан Соколског друштва, Веслачког клуба „Дунав”, Француског клуба у Панчеву.

61 „Рад на обнови Градског музеја у Панчеву”, *Панчевачка недеља*, 21. 6. 1936.

62 Ласло Сеги, *нав. дело*, 189.

63 Вук Драговић, *Српска шtamпa између два рата* (Београд: Историски институт САН, 1956), 204; Душан Попов, *нав. дело*, 319.

Слика 30. Зако. Фишкар без њорџфеља (ИАП, Ф. 12, Д – 1670)

Слика 31. Милан Зако (Банайџски весник, 17. 3. 1935)

Слика 32. Полак. Фишкар Полак (ИАП, Ф. 12, Д – 1654, II страна)

Аладар Полак рођен је око 1890. године у Францфелду (д. Качарево). Родитељи су му се звали Мориц и Јозефина. Био је Јевреј, адвокат у Панчеву,⁶⁴ радикал,⁶⁵ члан управе панчевачке Јадранске страже.⁶⁶

64 Miroslava Kon Panić, *Jevrejska opština Pančevo 1870–2017* (Pančevo: Jevrejska opština Pančevo, 2017), 17; Aleksandar Veljić, *Spisak žrtava Holokausta u Pančevu*, https://kehilalinks.jewishgen.org/Pancevo/holocaust/holocaust_pancevo.pdf

65 „Нови чланови Прош. Сената”, *Народна слоја*, 22. 5. 1927.

66 „Нова управа Јадранске Страже у Панчеву”, *Панчевац*, 19. 4. 1930.

Глиша Стојшић (Ириг, 1885 – Панчево, 1959) је из родног места прешао са родитељима у Панчево где је завршио основну школу и гимназију. Био је правник (студирао је у Будимпешти и Коложвару), доктор наука, адвокат, вођа сокола у Панчеву, члан Народног већа, шеф војне цензуре у Панчеву, председник Коњарске задруге, активан у многим хуманитарним и просветним друштвима.⁶⁷ Био је на челу органа задуженог за поделу земљишта у оквиру аграрне реформе након Првог светског рата.⁶⁸ Посебно је био заинтересован за привредне прилике у земљи.⁶⁹ Из тог разлога нас не чуди начин на који га је Јанкулов представио на карикатури (између осталог у цепу носи *Привредни иласник*).

Слика 33. Гл. Стојшић. Фишкар и привредник. Стојшић (ИАП, Ф. 12, Д – 1663, II страна)

Слика 34. Глиша Стојшић (Ур. Јовановић, нав. дело, 59)

Исидор (Иса) Мандрешевић родио се у Панчеву 1888. године. Завршио је Трговачку академију. Био је резервни потпорнучник у аустријској војсци током Првог светског рата, али је дезертирао и прибегао српској војсци. У српској, односно касније југословенској војсци је положио испит за мајора. Био је градски саветник,⁷⁰ шеф речуноводства. Био је члан управе пододбора Удружења добровољаца у Панчеву⁷¹ и пододбора Удружења резервних официра и ратника у Панчеву.⁷² Био је припадник Радикалне странке.⁷³

67 Ур. Јовановић, нав. дело, 20–21.

68 Михајло Стојковић, *Панчево. Времена, догађаји, људи. 850 година. Од 1153.–2003* (Панчево: Графос Интернационал, 2006), 90.

69 „Конференција др. Глише Стојшића”, *Банајски весник*, 17. 3. 1935.

70 Ур. Јовановић, нав. дело, 30–31.

71 „Скупштина добровољаца у Панчеву”, *Правда*, 7. 3. 1933.

72 „Пододбор Удружења резервних официра и ратника у Панчеву”, *Југословенски дневник*, 8. 3. 1931.

73 „Месни одбор радикалне странке у Панчеву”, *Застава*, 19. 2. 1922.

Слика 35. Мандрешевић. Буџеј!
(ИАП, Ф. 12, Д – 1667, I страна)

Слика 36. Иса Мандрешевић (Ур.
Јовановић, нав. дело, 30)

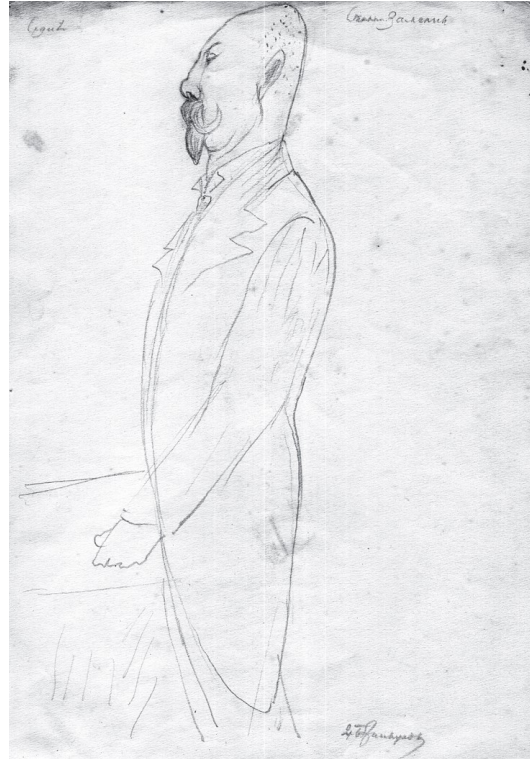

На карикатури Д – 1666 (II страна) је вероватно приказан адвокат и радикал Сава Бошковић. Међутим, да бисмо потврдили наведено морамо пронаћи његову фотографију и упоредити је са овом карикатуром. Исти случај је и са карикатуром Д – 1662 (I страна). Тешко је утврдити да ли је Јанкулов нацртао Тихомира Суботића или Танета Суботића. Обојица су у међуратном периоду били чиновници у Панчеву.

Слика 37. С. Бошковић, фискал (ИАП,
Ф. 12, Д – 1666, II страна)

Слика 38. Т. Судџић, чиновник
(ИАП, Ф. 12, Д – 1662, I сѣрана)

Слика 39. Срђић (ИАП, Ф. 12, Д – 1664, I сѣрана)

Јован Срђић био је градски саветник у Панчеву. Немамо много података о њему. Знамо да је био члан управе панчевачког веслачког клуба „Дунав”.⁷⁴

Слика 40. Н. Ђурчин. Трџовац-веле
(ИАП, Ф. 12, Д – 1662, II сѣрана)

Никола Ђурчин (Панчево, 1869 – Панчево, 1939) завршио је текстилну школу у Кемницу у Немачкој. После очеве смрти преузео је породичну радњу и до краја живота се успешно бавио трговином. Био је члан Трговачке коморе у Београду, велики добротвор

⁷⁴ „Панчевачки веслачки клуб ‘Дунав’”, Дан, 29. 5. 1936.

„Привредника” и Трговачке омладине, члан градске управе у Панчеву,⁷⁵ председник Управног одбора нове (1928) филијале Српске банке д. д. у Панчеву,⁷⁶ члан управе панчевачког Трговачког удружења.⁷⁷

Слика 41. Леонардо да Винчи – новинар (Славић) (ИАП, Ф. 12, Д – 1665)

Слика 42. Душан Славић (Љубомир Дурковић-Јакшић, нав. дело, 269)

Душан Славић (Мостар, 1882 – Панчево, 1940) прешао је из родног места у Београд (1902), а у Панчево се преселио вероватно 1931. године. У овом граду ће остати све до смрти. Сарађивао је са листовима *Панчевац*, *Војвођанин*, *Панчевачка недеља* итд. У Панчеву је покренуо лист *Нова зора* (1938). У уводнику листа је наведено да је покренут „у години кад млада и снажна југословенска раса прославља двадесет-годишњицу свог удружења”. Следеће године је покренуо и часопис *Равнојравноси* – са циљем да информише јавност „о судбини наших мањина у иностранству и страних мањина у Југославији”. Поред новинских и других чланака, писао је и песме, књиге, а бавио се и књижевством.⁷⁸ Био је један од оснивача панчевачког Удружења носилаца Албанске споменице (1938)⁷⁹ и члан управе Француског клуба у Панчеву.⁸⁰

75 К. М, „*Никола Турчин*”, *Време*, 18. 1. 1939.

76 „Филијала Српске Банке у Панчеву”, *Полијтика*, 4. 5. 1928.

77 „Са скупштине Трговачког Удружења у Панчеву”, *Панчевац*, 23. 5. 1931.

78 Љубомир Дурковић-Јакшић, „О Душану Славићу”, *Годишњак рада Београда*, књ. XXI (1974), 267–277.

79 А. Н, „У Панчеву основано Удружење носилаца Албанске споменице”, *Дан*, 31. 5. 1938.

80 „Са скупштине Француског клуба у Панчеву”, *Панчевац*, 2. 5. 1931.

Лазар Обичан био је професор, агрогеолог. Био је ожењен Андом, ћерком Ани Спред, (Енглескиња која се удала за српског мајора Јована Влаховића).⁸¹ Залагао се за отварање Пољопривредног музеја у Београду са циљем да се јасно прикаже шта где најбоље успева у земљи, да би се тиме пружила боља оријентација привредницима.⁸² Имао је имање у месту Бока у Банату и интересовала га је археологија.⁸³

Слика 43. Л. Обичан. Економ и археолог (ИАП, Ф. 12, Д – 1661, II страна)

Никола Ђорђевић је био „оспособљен” за учитеља у Араду (1890) и Сомбору (1892), а завршио је и курс за шегртске школе у Клужу. Био је управитељ Горњоварошке основне школе у Панчеву. Радио је и у мушкој Трговачко-шегртској школи, касније и Општој занатско-трговачкој (шегртској) школи у Панчеву.⁸⁴ Пензионисао се почетком 1920-их година. Био је библиотекар Градске књижнице у Панчеву (1924–1933).⁸⁵ Имао је врло важну улогу у оснивању ове Градске књижнице.

Слика 44. Ђорђевић – брка. Свезналац (ИАП, Ф. 12, Д – 1666, II страна)

81 „Енглескиња Ани Спред”, *Време*, 3. 1. 1940.

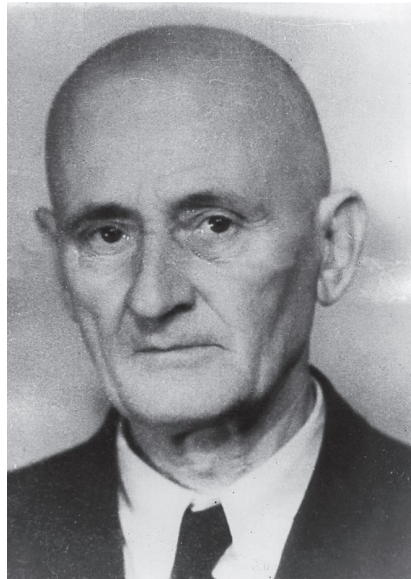
82 „Пољопривредни Музеј”, *Време*, 22. 2. 1926.

83 Јован Обичан, „Да ли се Атилин гроб налази у Банату?”, *Време*, 17. 4. 1937.

84 Никола Конески, *Школовање у југозападном Банату од 1918. до 1929. године: Масџер рад*, 155, 160.

85 Биљана М. Ђурашиновић, *Јавне библиотеке у Србији 1919–1941: практични и теоријски домени* (Докторска дисертација, Филолошки факултет Универзитета у Београду, Београд, 2018), 199–209; Драгана Б. Ракић, *Историја читалоница и библиотека Јужнобанатској околини до 1944. године* (Докторска дисертација, Филолошки факултет Универзитета у Београду, Београд, 2022), 228–229.

Ђорђе Живановић (Перлез 1885 – Београд 1971) завршио је Високу школу (или Филозофски факултет) у Будимпешти. Радио је као наставник у Вишој девојачкој школи у Панчеву (1912–1918), Женској грађанској школи (1918–1925), а потом је био управитељ ове школе (1925–1929). Потом је био наставник и у Мушкој грађанској школи све до 1935. Од тада па до 1939. године био је поново управитељ Женске грађанске школе.⁸⁶ Радио је у мушкој Трговачко-шегртској школи у Панчеву.⁸⁷ Био је припадник Радикалне странке.⁸⁸ Био је члан градске управе у Панчеву. Након Другог светског рата био је задужен да прикупи и чува архивску грађу. Био је први управник Градске државне архиве у Панчеву где је остао до 1953. године.⁸⁹

Слика 45. Живановић. Библиотечкар (ИАП, Ф. 12, Д – 1655, II сјрана)

Слика 46. Ђорђе Живановић (ИАП, Ф. 12, Збирка фототографија)

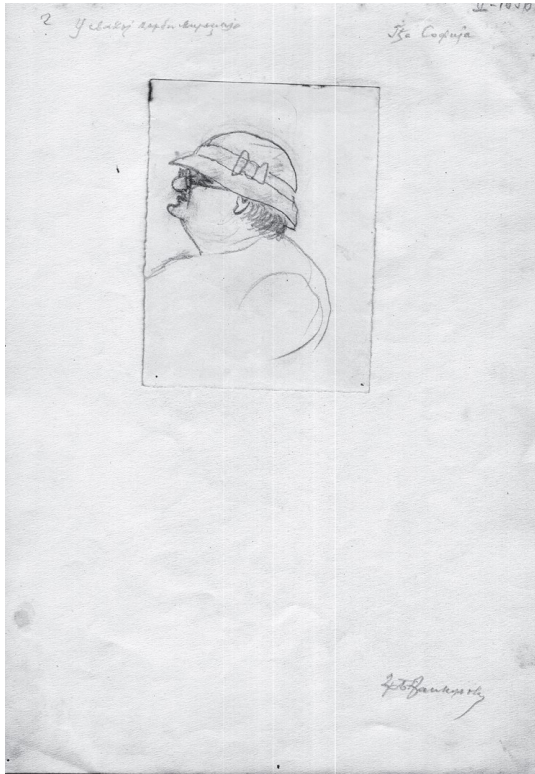
Софија Јанковић је рођена 1877. године. Завршила је Српску учитељску школу у Сомбору. Све до пензионисања (1933) је радила као учитељица. Пре Првог светског рата је радила у Сефкерину. Током рата је, заједно са супругом (трговац Милан Јанковић), била одведена у затвор у Панчево, а потом у Темишвар и Арад. Након рата била је врло истакнута грађанка Панчева и Ковина. У првом наведеном граду је основала „Коло ослобођених сестара” (1919). „Као повереник женског савеза и чланица Доброт. Задруге Панчеваца путовала је по Војводини и прикупила је четрдесет хиљада оригиналних потписа жена у одбрану Војводине.

86 G. Todorov, *Osnivanje i razvoj građanskih škola u Pančevu: 1918–1941* (diplomski rad), Beograd: Filozofski fakultet u Beogradu, 1993, prilog 7.

87 Никола Конески, *Школовање у јуџозајадном Банату од 1918. до 1929. године: Масиџер рад*, 162.

88 „Месни одбор радикалне странке у Панчеву”, *Застава*, 19. 2. 1922.

89 Маја Пујин, Изложба „Благо Историјског архива у Панчеву”, 2019.

Слика 47. ? У свакој чорби мироџија.
Гђа Софија (ИАП, Ф. 12, Д – 1656, II
сѝрана)

Слика 48. Софија Јанковић (Банайски
весник, 6. 9. 1934)

Ово је дато Београду и све је послато конференцији у Паризу”. Прешла је 1923. године са службом у Ковин. Допринела је оснивању Српске женске задруге, Кола српских сестара и Женске занатске школе у Ковину.⁹⁰ Поред основне школе радила је и у поменутој Женској занатској школи. Министарство трговине и индустрије, које је било надлежно за овај тип школа, послало је 1926. године за свог изасланика на испиту у овој школи школског надзорника Косту Буташа. Међутим, Српска женска задруга је одбила могућност „да мушки (човек) оцењује учитељицу рада” и замолила Министарство да пошаље „женску и то стручњака”. Молба није услишена. Буташ је био изасланик на испиту, али је Софија Јанковић, секретарка Задруге и хонорарна наставница у овој школи, хтела, како је навео, „из личних разлога и недостојно пошто-пото” да осујети његово присуство на испиту.⁹¹ Такође, она је „спровела” организацију и Женске странке у Ковину.⁹² У Панчево се вратила 1927. године. Била је активна и у оквиру „Народне одбране” и соколске организације.⁹³ Била је чланица одбора који је био задужен да позове краља, патријарха и председника владе и остале важне личности на отварање споменика краља Петра I Карађорђевића у Панчеву. У овом одбору су били и Константин Костић, Петар Павловић, Јефта Шамбек и Борислав Јанкулов.⁹⁴ Јанкулов је карикатуру Софије Јанковић назвао „У свакој чорби мироџија”. Вероватно њему,

90 Ур. Јовановић, *нав. дело*, 60–61.

91 Никола Конески, *Школовање у јужнозападном Банату од 1918. до 1929. године: Масѝер рад*.

92 „Конференција Женске странке у Ковину”, *Време*, 29. 11. 1927.

93 Ур. Јовановић, *нав. дело*, 60–61.

94 Мирјана Ђурчин, *Хроника о спомену краљу Петру Првом у Панчеву* (Панчево: Мали Немо, 2009), 23.

као детету свог времена у којем није много жена било толико активно као што јесте била Јанковићева, није било лако да прихвати чињеницу да је једна жена толико активистички настројена.

*

Све карикатуре из Јанкуловљеве збирке се могу посматрати на много различитих начина. Почетна карикатура у збирци (Д – 1654, I страна), двострано обрађеног листа, припада приказу lika самог аутора, тј. у питању је аутокарикатура. Портретне карактеристике аутора су упадљиве, без претеривања у обради лица и наглашавању одређених одлика. Остатак фигуре решен је у кратким потезима без чвршћег дефинисања форме. На другој страни (Д – 1654, II страна) приказана је заобљена фигура фишкала Полака, упадљиво другачија у односу на претходну. Осим карикатурално потенцираних особина лица, кључно обележје фигуре је истурени, полукружни трбух, постављен у контрапосту са забаченом главом.

Израженију виртуозност у обради фигуре и лица поседује приказ *Старог Томе Миркића* (Д – 1671), рад Славка Јанкулова, Борислављевог брата. Сразмерно већа живост постигнута је нервозном, валовитом кривом линијом и колористичком обрадом – једноставним бојењем инкарната и одеће у неколико тонова и шрафуром графитном оловком, која је на осталим примерима изостала. Постигнут је склад између карактеристичног геста (држање луле, извијање прстију) и гримасе (грч старачког лица или поза) представљене особе фиксирајући тиме одређену личну, вероватно, препознатљиву позу.

Понегде је било потребно акцентовати дефинисану фигуру одређеним предметним податком – својеврсни атрибут особе, препознатљиви знак професије или карактера, навике, животног стила – попут новинског листа (новинар Славић – *Панчевац* у цепу сакоа, Д – 1665), гомиле пољопривредних производа и домаћих животиња (економ Стојшић, Д – 1663, II страна). Такав поступак, део је ликовне конвенције проистекао из античке и класичне репрезентације и митолошких представа.

Трансформисање људског лица, конкретно носа у птичји кљун на карикатури библиотекара Живановића, наслеђе је историјске употребе карикатуралног, на основу аналогije, сличности по облику, у виду гротескних облика (Д – 1655, I страна). Истакнут је процес, метод метаморфозе људског у животињско, општег места баштињења у историји карикатуре и карикатуралног.⁹⁵ Слична тенденција у обради видљива је у приказу главе Исе Мандрешевића, финансијског саветника (Д – 1667, I страна). Склоност ка гротескном начину приказивања наглашена је у карикатурама доктора Јефте Шамбека (Д – 1655, II страна), фишкала Полака (Д – 1654, II страна), Панте Теодоровића (Д – 1656, I страна)...

Поједине фигуре дефинисане су на основу статичног става – једне усуканости која се претапа на целу фигуру од лица, трупа ка удовима – углавном мршаве, издужене анатомске одлике фигуре (А. Јанкулов (Д – 1667, II страна), Срдић (Д –

⁹⁵ Маниризам као антикласични покрет доноси афирмацију гротескног у уметности, инспиришући се античким формама. О односу маниризма и гротеске видети: Т. Paige Townsend, *Painting Monstrosities: The Grotesque, Mannerism and Rosso Fiorentino* (PhD Dissertation, The University of Georgia, Athens, 2023).

1664, I страна), Томандл (Д – 1658, I страна)). Док су друге, претежно дате у покрету, у једном динамичном замаху који их дефинише карактерно (Исаиловић, Д – 1664, II страна). У тако конципираним делима читамо садржану намеру аутора да на двостраним радовима представи парове супротности – формалне, карактерне црте.

О усавршеној вештини цртања карикатура Јанкулова говори и постигнути утврђени вид карикатуралног уобличеног лика са истакнутим кључним карактеристикама одређених личности чији се прикази понављају. Стабилност у представама, понављањем води у образац и јасну и недвосмислену идентификацију дајући ликовно-графички модел за индивидуацију.⁹⁶

Поставља се питање контекста настанка ових радова, затим намере аутора и улоге ових карикатура, посматрајући их у приватној и јавној сфери деловања. Развијени облик карикатуре, почевши од 20. века, према основном садржају, познаје две типолошке категорије: неангажовану – портретну (карактеролошка, углавном наративно сведенија) и ангажовану – друштвено-политичко-моралну (фабуларна).⁹⁷ Управо, првој категорији припада збирка цртежа Борислава Јанкулова. С обзиром да нису намењене масовном репродуковању актуелном деловању, као једно средство које се обраћа широком аудиторијуму савременог тренутка у јавној сфери (најчешће дељено путем дневне штампе), такво одређење остаје као примарно. Њена, ипак, условна неангажованост и упућеност само на портретну карактеризацију и карикирање савременика, не опире се потенцијалу једног могућег архива сећања, завештањем материјалних сведочанстава међуратног времена. Без неких (жељених и изражених) амбициозних уметничких претензија, улога ових цртежа у свакодневици оног времена поседује тежњу са комичном допадљивошћу, функционишући унутар личног – приватног архива или кружока познаника, а у временској перспективи постулиран је архив сећања на међуратну грађанску средину у пројекцији јавног добра. Употребљени начин приказа индивидуалног укључује наглашавање оних типичних црта лика, а понегде и зачетак психологизације.

Намеће се једна историјска паралела, слична контексту настанка радова овог типа у локалној средини. Наиме, пословично се помиње цртица у историји панчевачке карикатуре, да је Урош Предић, својим боравком у Панчеву, у предасима током сликања иконостаса Преображенске цркве у периоду од 1908. до 1911. године, урадио серију карикатуралних цртежа куглаша – посетилаца баште „Фортуна” др Светислава Касапиновића.⁹⁸ Карикатуре у оба случаја настају у кругу познаника и пријатеља. Ипак, оно што је у случају Јанкулова било отворено

96 Два концепта битна за основну дефиницију, односно услов карикатуре – претеривање, преувеличавање (*exaggeration*) и индивидуација (*individuation*). D. Perkins, D, „A Definition of Caricature and Caricature and Recognition“, *Studies in Visual Communication*, 2 (1) (1975), 1.

97 Г. Станишић, *Nobody is perfect: карикаџура у делима југословенских уметника из збирке Народног музеја у Београду* (Београд: Народни музеј у Београду, 2013), 18.

98 О томе: Миховил. Томандл, *Моји сусрећии са Урошем Предићем* (Панчево: Историјски архив у Панчеву, 2010), 67–68. Цртежи су били изложени на изложби поводом 60 година Народног музеја Панчево 1983. године као власништво породице Матић. Каталог изложбе: Б. Крстић Блага *Урош Предић у Панчеву: поводом 60 година музеја у Панчеву* (Панчево: Народни музеј Панчево, 1983).

за могућност јавног погледа, иако без актуелног домета у јавности, код Предића је било искључиво резервисано као приватна ствар, предмет стилске вежбе и праксе у доколици.

Можемо резимирати да је тип карикатура презентован у овој збирци, у складу са савременом новинском карикатуром (утврђен образац новинске карикатуре). Начин цртања, наглашавања карактеристика и свесно постављених формалних ограничења, говоре у прилог да ове карикатуре у идејном и формалном смислу произлазе из популарног типа карикатуре подешеног за штампу – сведена, поједностављена, лапидарног израза, налик илустрацијама.

Личности обухваћене овом збирком карикатура представљају галерију ликова из јавног живота Панчева између два светска рата. Било је међу њима лекара, адвоката, професора, учитеља, библиотекара, пуковника, инжињера, политичара, чиновника, трговаца, новинара итд. Сви они били су на различите начине повезани – родбинским везама, пословном сарадњом, чланством у истим удружењима или организацијама (Соколско друштво, Стрељачка дружина, Француско друштво, Јадранска стража, Народна одбрана итд), међусобном сарадњом њихових супруга итд. Јанкулов је проценио да су личности које је нацртао својим радом заслужиле да остану запамћене.

Са друге стране, постоји могућност да је поједине личности нацртао, али да те цртеже није предао Музеју,⁹⁹ односно да му поједине личности нису биле инспиративне за цртање или да са њима није био у добрим односима. Ипак, тешко је закључити зашто се у овој збирци нису нашли Јован Богданов, Владимир Марган, Владислав Јовановић, Лазар Шуваковић, Олга Смедеревац, Јованка Познанова, Петар Барјактаровић, Мита Јовановић, Душан Дуда Бошковић, Милан Гађански, Ђура Хадија, Стеван Менцигер, Јован Павле Граф, Отмара Цифермајера, Карло Витигшлагер, Херман Грамберг и други.¹⁰⁰

Анализом биографских цртица личности можемо закључити да је Јанкулов у одређеној мери запоставио истакнуте панчевачке Немце. Са друге стране, стичемо утисак да није свесно узимао у обзир страначку припадност личности као критеријум да некога нацрта. Борислав Јанкулов није био припадник ниједне политичке партије. Међутим, забележићемо да је сматрао да није добио место професора на београдском универзитету јер је одбио да се придружи Радикалној странци, као и да је Радикалну странку кривио за то што је 1925. године био премештен са функције директора панчевачке Гимназије на функцију директора Трговачке академије у Панчеву.¹⁰¹ Ипак, у његовој збирци се могу пронаћи и истакнути радикали Пера Милорадовић, Васа Исаиловић, Милан Зако и други.

99 У Дому културе „Доктор Борислав Јанкулов“ у Јаша Томићу међу Јанкуловљевим личним предметима, који се још увек налазе у потпуно несређеном стању, пронашли смо још неколико његових карикатура, али нисмо могли утврдити да ли се ради о Панчевцима.

100 Имена многих важних личности међуратног Панчева можете пронаћи у: Никола Милутиновић, *Широм наше отаџбине. Књија њрва. Наше вароши, њина садашњица, њривредни и њросветни значај, њрвци даљеј развића. Свеска њрва. Панчево* (Панчево: Историјски архив у Панчеву, 2011); Ана Орловић, „Адвокатска струка у Панчеву 1918–1941“, *Весник њравне истџорије*, бр. 1 (2024), 48–72.

101 Никола Конески, „Др Борислав Јанкулов (1878–1969): Биографске цртице“, 95–111; Никола Конески, „Аутобиографија др Борислава Јанкулова“, 303–341.

У панчевачком друштву (и не само у панчевачком) међуратног периода су, услед многобројних фактора, доминирали припадници мушког пола. Жене се нису бавиле важним занимањима попут адвокатуре или лекарске праксе (осим пар изузетака), нису учествовале у органима градске управе, не проналазимо их ни на листама великих странака итд. Узевши наведено у обзир не изненађује нас што мушкарци доминирају и у збирци карикатура Борислава Јанкулова. Заправо, у збирци се налази карикатура само једне жене – учитељице Софије Јанковић („у свакој чорби мироција”).

Филозоф и социолог Милослав Јанићијевић је припаднике међуратне интелигенције поделио на три генерације: *старија* (лица рођена до 1885. године), *средња* (рођени између 1885. и 1900. године) и *млађа* (рођени после 1900. године).¹⁰² Од 26 личности које је Јанкулов нацртао на карикатурама, барем 16 су рођене до 1885. године (62%) (за неколико личности не можемо ни претпоставити годину рођења). Од ових 16 личности, чак 11 су били припадници *млађе њрује старије генерације*, како је Јанићијевић именовао групу рођених између 1871. и 1885. године. Управо ову генерацију је он назвао „једном од централних генерација југословенске међуратне интелигенције”. Од личности чију годину рођења знамо, доктор Теодоровић је био најстарији (1864), а Миховил Томандл најмлађи (1894).

Јанкуловљева збирка карикатура представља драгоцен извор за проучавање и разумевање, али и илустровање панчевачког међуратног друштва. Она у фокус поставља лик, као и поједине карактеристике појединаца разбијајући представљање људи у прошлости попут шаховских фигура које доминира у литератури. Уколико будемо само посматрали локалну панчевачку међуратну штампу бићемо потпуно изненађени када будемо видели да доктори Теодоровић и Смедеревац разговарају иако су били припадници различитих политичких партија. Другим речима, ове карикатуре шаљу поруку да основне биографске цртице нису довољне да би се одређена личност разумела. Простор за наставак истраживања панчевачке историје између два светска рата је и даље велики и надамо се да ћемо истраживачима овим радом дати један мало другачији правац истраживања, односно да ће се прошлост у литератури чешће посматрати као стварност која је некад постојала, односно да ће се људи посматрати као жива бића која су постојала и живела.

102 Miloslav Janićijević, *Stvaralačka inteligencija međuratne Jugoslavije* (Београд: Институт друштвених наука, 1984), 48–50.

Извори:**Историјски архив у Панчеву:**

Ф. 12 Збирка докумената о политичким збивањима и личностима из културног и научног живота Панчева

Електронски извори:

Veljić, Aleksandar, *Spisak žrtava Holokausta u Pančevu*, https://kehilalinks.jewish-gen.org/Pancevo/holocaust/holocaust_pancevo.pdf

Штампа и периодика:

- *Банатски весник*, 1935.
- *Време*, 1926, 1927, 1937, 1939, 1940.
- *Дан*, 1935, 1936, 1938.
- *Дар-мар*, 1923.
- *Застава*, 1922.
- *Југословенска реч*, 1937.
- *Југословенски дневник*, 1931.
- *Народна слоја*, 1927.
- *Панчевац*, 1928, 1930, 1931, 1963.
- *Панчевачка недеља*, 1936, 1937, 1941.
- *Политика*, 1928, 1948.
- *Правда*, 1931, 1933, 1938.

Литература:

- Влајић, Никола, *Куће и људи. Водич кроз културну историју града Панчева*. Панчево: Завод за заштиту споменика културе у Панчеву, 2018.
- Gombrich, E. H. (with Ernst Kris), „The Principles of Caricature“. *British Journal of Medical Psychology*, Vol. 17 (1938), 319–342.
- Драговић, Вук, *Српска шtamпа између два рата*. Београд: Историски институт САН, 1956.
- Дракшан, Марко, *Панчево у мом срцу*. Панчево: Књижара „Прота Васа“, 2004.
- Dulibić, Frano, „Definiranje karikature kao likovne vrste, *Karikatura. Zagrebački pojamovnik kulture 20. stoljeća*. Zagreb: Filozofski fakultet, Naklada Slap, 2005).
- Дурковић-Јакшић, Љубомир, „О Душану Славићу“, *Годишњак града Београда*, књ. XXI (1974), 267–277.

- Ђурашиновић, Биљана М, *Јавне библиотеке у Србији 1919–1941: практични и теоријски домени*. Докторска дисертација. Филолошки факултет Универзитета у Београду, Београд, 2018.
- Ђорђевић, Драгиша, *Историја панчевачке медицине до 1944. године*. Панчево: ТЕУТА, 2004.
- Ђорђевић, Драгиша, *Биографије лекара Панчеваца од 1945. до 2005*. Панчево: Градска библиотека Панчево, 2015.
- Јанићијевић, Miloslav, *Stvaralačka inteligencija međuratne Jugoslavije*. Beograd: Institut društvenih nauka, 1984.
- Јеремић, Ристо, *Прилози за биографски речник војвођанских лекара: од 1756 до краја 1940 год*. Нови Сад: Медицински преглед, 1952.
- Јовановић, Ур, *Сипрадање националних бораца 1914–1918*. Београд: Штампарија „Привредни преглед“, 1936.
- Коларић, Миодраг, „Прве политичке карикатуре код Срба“, *Зборник Машице српске за друштвене науке*, 6 (1954), 156–161.
- Kolarić, Miodrag, „Karikatura“, *Likovna enciklopedija Jugoslavije, II tom*. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, 1987, 17–20.
- Kon Panić, Miroslava, *Jevrejska opština Pančevo 1870–2017*. Pančevo: Jevrejska opština Pančevo, 2017.
- Конески, Никола, „Др Борислав Јанкулов (1878–1969): Биографске цртице“, *Рад Музеја Војводине*, бр. 64 (2022), 95–111.
- Конески, Никола, „Аутобиографија др Борислава Јанкулова“, *Phlogiston: Часопис за историју и филозофију науке и технологије*, бр. 30 (2022), 303–341.
- Конески, Никола, *Школовање у јуџоајадном Банату од 1918. до 1929. године: Масиер рад*. Београд: Филозофски факултет у Београду, 2020.
- Конески, Никола, „Трговачка академија у Панчеву“, *Acta Panonica. Часопис за историју, друштвене и хуманистичке науке*, бр. 4 (2023), 5–39.
- Крстић Блага, Борислава, *Урош Предић у Панчеву*, Панчево: Народни музеј Панчево, 1983.
- Културно-уметничка изложба *Рада 1918–1928*. Каталог изложених слика. Додатак „Летопису града Панчева“ бр. 2. Панчево: Графички завод „Просвета“, 1928.
- *Књижевна тојографија Панчева*. Панчево: Градска библиотека Панчево; Београд: Институт за књижевност и уметност, 2001.
- *Likovna enciklopedija Jugoslavije. II tom*. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, 1987.
- Милутиновић, Никола, *Широм наше отаџдине. Књија прва. Наше вароши, њина садашњица, привредни и просветни значај, правци даље развића. Свеска прва. Панчево*. Панчево: Историјски архив у Панчеву, 2011.

- Орловић, Ана, „Адвокатска струка у Панчеву 1918–1941“, *Весник љавне истѳорије*, бр. 1 (2024), 48–72.
- *Oxford Dictionary of Art*. Oxford – New York: Oxford University Press, 1988.
- Палибрк-Сукић, Несиба, *Француски клуб у Панчеву. И Француска школа Јелене Николајевне Сѳиридонове*. Панчево: Градска библиотека Панчево, 2011.
- Perkins, D, „A Definition of Caricature and Caricature and Recognition“, *Studies in Visual Communication*, 2 (1) (1975), 1–24
- Перишић, Јована, „Олга Смедеревац“, *Зборник радова: ѿрилози истѳорији ѿрада Панчева*, ур. Драгољуб Цуцић, Александар Ђорђевић (Панчево: Регионални центар за таленте „Михајло Пупин“, 2017), 67–103.
- Петровски, Слободан, *Сѳоменица соколској ѿкрећѳа у Панчеву*. Панчево: Истѳоријски архив у Панчеву, 2017.
- Попов, Душан, *Срѳска шѳиамѳа у Војводини 1918–1941*. Нови Сад: Матица српска, 1983.
- Пујин, Маја, Изложба „Благо Истѳоријског архива у Панчеву“, 2019.
- Ракић, Драгана Б, *Истѳорија чѳиѳаоница и библѳиѳека Јужнобанайској окруѳа до 1944. ѿдине*. Докторска дисертација, Филолошки факултет Универзитета у Београду, Београд, 2022.
- Спасовић, Ивана Б, *Злаѳа вредне. Образовање женске деце у Јужном Банайу од 1874. до 1918. ѿдине*. Панчево: Истѳоријски архив у Панчеву, 2014.
- Сеги, Ласло, *Сѳѳуденѳи са данашње ѳѳерѳиѳорије Војводине на европским универзѳиѳѳѳима 1338–1919*. Нови Сад: Архив Војводине, 2010.
- *Срѳски биоѿрафски речник*, 3. Нови Сад: Матица српска, 2007.
- *Срѳски биоѿрафски речник*, 6. Нови Сад: Матица српска, 2014.
- *Срѳски биоѿрафски речник*, 7. Нови Сад: Матица српска, 2018.
- Станишић, Гордана, *Nobody is perfect: карикаѳѳѳра у делима јѳѳословенских умеѳѳника из збирке Народној музеја у Беоѿраду*. Београд: Народни музеј, 2013.
- Стојковић, Михајло, *Панчево. Времена, доѳађаји, ѳѳѳди. 850 ѿдина. Од 1153.–2003*. Панчево: Графос Интернационал, 2006.
- Todorov, G, *Osnivanje i razvoj gradanskih škola u Pančevu: 1918–1941*. Diplomski rad. Beograd: Filozofski fakultet u Beogradu, 1993.
- Томандл, Миховил, *Моји сусрећѳи са Урошем Предићем*. Панчево: Истѳоријски архив у Панчеву, 2010.
- Ђурчин, Мирјана, *Хроника о сѳоменику краљу Пеѳѳру Првом у Панчеву*. Панчево: Мали Немо, 2009.
- Feldeši, Ladislav, *Streljačka družina Pančevo: 1813–1988*. Pančevo: Istorijski arhiv Pančevo, 1988.

Захваљујемо се Маји Пујин (Историјски архив у Панчеву) и Милицы Пејчиновић (Архив Југославије) на помоћи и подршци приликом писања овог рада.

CARICATURES OF PROMINENT CITIZENS OF PANČEVO FROM THE COLLECTION OF DR. BORISLAV JANKULOV

Summary: This paper examines the collection of caricatures by professor Dr. Borislav Jankulov (Sefkerin, 1878 – Jaša Tomić, 1969) titled *Caricatures of Prominent Citizens of Pančevo Between the Two Wars*. The collection is currently housed in the Historical Archives of Pančevo and consists of a total of 30 caricatures created during the interwar period. Our aim is to identify the individuals depicted in the caricatures, present their basic biographical details, and, through these, explain the manner in which they were portrayed. We will analyze all the caricatures and attempt to illuminate them through the lens of theoretical achievements and research on caricature.

Keywords: Borislav Jankulov, caricatures, citizens of Pančevo, Kingdom of Yugoslavia